

Wrede, Marek

"Między "Smutą" a kryzysem lat 40-tych XVII w. Polityka wewnętrzna Rosji w okresie pierwszego Romanowa", Danuta Czerska, Kraków 1978 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 70/3, 592-593

1979

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

i w XVII w., a także nad liczną i barwną grupą podróżnych. Społeczność ta z trudem poddaje się wszelkim próbom systematyzacji, co spowodowane jest ogromnym zróżnicowaniem narodowym, majątkowym, intelektualnym, a przede wszystkim indywidualnością przeżywania. Aby uchwycić jak najszerszą skalę tych przeżyć, sięgnął autor do relacji uczonych i intelektualistów (Montaigne), artystów (Dürer), dyplomatów (Pac), peregrynującej dla nauki młodzieży (Ługowski), czy wreszcie globtroterów — takich, jak Moryson, którego refleksje są może najbliższe uważnemu turyście naszych czasów.

Układ i zakres rzeczowy książki: drogi, przewodniki, mapy, gospody, koszty podróży, higiena, dokumenty i kontrola, niebezpieczeństwa, a także częste odwoływanie się autora do własnych przeżyć i do współczesnych nam realiów (przewodnik Michelina), skłaniają do traktowania książki Mączaka jako swoistego przewodnika traktującego nie tyle o tym, dokąd, ile o tym, jak podróżować; nie sposób oprzeć się refleksji, że są to „Przepisy dla podróżnych mogące oświecić niedoświadczonych” — jak zatytułował jeden z rozdziałów III tomu swoich diariuszy Fynes Moryson.

Dla Mączaka najciekawszy jest indywidualny sposób przekazywania, formułowanie wniosków, umiejętność postrzegania i zachowania się w nowej, ciągle zmieniającej się rzeczywistości; mniejszą wagę przywiązuje autor do opisu rzeczywistości i jego zgodności ze stanem faktycznym.

W podsumowujących książkę rozważaniach o motywacjach podróży, a przede wszystkim o wnioskach, które potrafili wysnuć z nich peregrynanci, wskazuje Mączak na najistotniejsze korzyści badawcze, wynikające z analizy opisów podróży — a więc ślady nakładania się na siebie różnych kręgów kulturowych w najmniej uchwytnych sferach obyczajowości, mentalności, stylu myślenia i życia codziennego. Na inne możliwości wykorzystania diariuszy wskazuje autor w rozdziale „Koszty podróży”. Wnioski płynące z analizy wydatków i rozważania komparatystyczne są cennym źródłem dla porównawczej historii gospodarczej Europy. Zajęcie się tym problemem zapowiedział Mączak we wstępie do książki.

Książka napisana jest niezwykle interesująco, a narrację przerywają fragmenty diariuszy, przewodniki i słowniki ilustrujące klimat życia codziennego.

„Życie codzienne w podróżach”, jak wszystkie książki z tej serii, jest starannie wydane, zaopatrzone w mówiące na równi z tekstem ilustracje, wybrane przez autora. Oddzielnie dołączono dwie mapy: „Osobliwości turystyczne Hiszpanii” i „Znaki gospód w Niderlandach”.

A. K.

Danuta Czerska, *Między „Smutą” a kryzysem lat 40-tych XVII w. Polityka wewnętrzna Rosji w okresie pierwszego Romanowa*. Rozprawy habilitacyjne nr 15, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1978, s. 223.

Dzieje wewnętrzne Rosji w pierwszej poł. XVII w. nie posiadają ogólnego, monograficznego opracowania zarówno w bogatej w analityczne studia historiografii rosyjskiej i radzieckiej dotyczącej tego okresu, jak też skromnej polskiej. Rozprawa Danuty Czerskiej, oparta na źródłach i materiałach pochodzących z radzieckich zasobów archiwalnych i bibliotecznych (głównie z Centralnego Państwowego Archiwum Akt Dawnych w Moskwie) jest próbą całościowego ujęcia skomplikowanego procesu przezwyciężenia przez państwo rosyjskie kryzysu przełomu XVI i XVII w. noszącego miano „Wielkiej Smuty”.

Za punkt wyjścia swoich rozważań przyjmuje autorka rok wstąpienia na tron Michała Romanowa (1613). W trzech pierwszych rozdziałach omawia przebieg obrad

Soboru Ziemskiego, który dokonał wyboru nowego cara, przedstawia nową ekipę rządzącą i główne zadania nowej władzy. W oparciu o licznie zachowane źródła prezentuje obraz zniszczeń gospodarki państwa. Osobny rozdział poświęca osobie Filareta patriarchy moskiewskiego, ojca cara, który po powrocie z niewoli polskiej stał się rzeczywistym władcą Rosji. W okresie jego rządów (1618—1633) nastąpiło umocnienie autorytetu najwyższej władzy. Rozwinięto działalność ustawodawczą mającą na celu przewycięzenie panującego chaosu. Ustawodawstwo to dotyczące problemów związanych z posiadaniem ziemi i zabezpieczeniem podstaw materialnych szlachty i „dzieci bojarskich”, grup społecznych, na których opierała się nowa władza, nie doprowadziło jednak do ożywienia gospodarczego ani też nie zlikwidowało napięć społecznych.

Zagadnienia te, jak również rola cerkwi prawosławnej w polityce wewnętrznej, zostały szczegółowo omówione w obszernym rozdziale problemowym.

W końcowej części pracy autorka prezentuje węzłowe zagadnienia polityki wewnętrznej Rosji po śmierci Filareta. Cechą charakterystyczną tego okresu było narastanie oporu antyfeudalnego mas społeczeństwa rosyjskiego spowodowane krytycznymi warunkami życia i fiskalizmem władz. Opór ten w drugiej połowie lat czterdziestych XVII w. przerodził się w falę powstań ludowych, które zmusiły władze do pewnych reform (Sobornoje Ułożenije 1649). Tego jednak autorka nie omawia kończąc narrację na roku śmierci pierwszego Romanowa na tronie rosyjskim (1645).

Zacieśnienie ram chronologicznych do okresu panowania Michała Romanowa spowodowało przecięcie ciągu przyczynowo-skutkowego wydarzeń („Smuta” — nieudane próby podźwignięcia państwa — kryzys lat czterdziestych), a tym samym ograniczyło ekspozycję badanych problemów i zawęziło obszar wnioskowania.

Praca została wydana metodą fotooffsetową w nakładzie 150 egzemplarzy.

Mk. W.

Françoise de Motteville, *Anna Austriaczka i jej dwór*, wybór i przekład Irena Wachłowska, wstęp i przypisy Zofia Libiszowska, „Czytelnik” 1978, s. 649.

Lata Frondy opisywało już wielu jej uczestników — wymienić tu trzeba przede wszystkim słynne pamiętniki Paula de Gondi, późniejszego kardynała de Retz. W serii „Pamiętników kobiet” ukazały się ostatnio wspomnienia obserwatorki tych wydarzeń, damy dworu Anny Austriaczki. Pamiętniki Françoise de Motteville doceniono już w 24 lata po jej śmierci — pierwsza ich edycja ukazała się w roku 1723 w Amsterdamie. Pełne i krytyczne wydanie M. F. Ridaux pochodzi z 1855 r. (Paryż). Na nim też opiera się wydanie polskie, skrócone zresztą o blisko połowę, a eksponujące najważniejsze partie pamiętnika. Obejmuje on okres od śmierci Ludwika XIII (1643) i początku regencji Anny Austriaczki aż po jej śmierć (1666). Pani de Motteville była w tym czasie damą dworu, dopuszczoną do najbliższego otoczenia regentki. Sprawy dworu zna doskonale. Dwór królewski stał się też bohaterem pamiętnika, a pojawiające się postacie są aktorami na tej scenie, bowiem — jak słusznie twierdzi w przedmowie Zofia Libiszowska — na konwencji pisarskiej pani de Motteville zaważył bezsprzecznie wpływ tragedii Corneille’a. Intrygi, bale, śluby, przedstawienia teatralne, obyczaj dworski stanowią tło wydarzeń politycznych pierwszej wagi. Decydują o nich Mazarin i Anna Austriaczka, ale też pojawiają się szwagier królowej Gaston Orleański i jego córka „La Grande Mademoiselle”, panowie de Vendôme, de Longueville, diuszesa de Nemours, czy wreszcie Wielki Kondeusz, żeby wymienić najważniejszych — tych,